

Sutartinės – naujas žvilgsnis ir naujos galimybės

Lietuvių sutartinės yra tai, kuo didžiuojamės, gerbiame, be ko tiesiog neišsivaizduojame savo kultūrinės tapatybės. Praėjo beveik du šimtmečiai, kai ši unikali mūsų tautos kūrybos dalis buvo pastebėta, įvardyta ir taip atrasta, o tik po šimtmečio išsamiau fiksuota Aukusti Roberto Niemio ir Adolfo Sabaliausko leidiniuose. Nuo tada sutartinių tyrimai tapo įvairiakrypčiai, pamažu apimantys vis daugiau aspektų, užpildantys vis daugiau netirtų sričių. Apie sutartines jau žino daugelis pasaulio daugiabalsumo tyrėjų, taip pat ir etnochoreologų.

Šiais metais pasirodžiusi etnomuzikologės, etnochoreologės Dalios Urbanavičienės knyga *Šokamosios ir žaidžiamosios sutartinės*¹ skirta sutartinių choreografijai, tačiau judesys ir šokis čia nagrinėjami kaip neatskiriama sinkretinės visumos dalis. Monografija išskirtinė ir tuo, jog ankstesni sutartinių tyrimai joje ne tik apžvelgiami, bet ir atidžiai įvertinami iš naujo peržiūrint faktus, duomenis ir išvadas (III ir IV skyriai). Kai kuriomis jų, net ir tapusiomis visuotinai žinomomis, suabejojama, pateikiami nauji klausimų sprendimai. Perkedunami kone visi sutartinių tyrimai ir fiksacijos, siekiant ir įvertinti užrašymo aplinkybes, patikimumą, užrašytojų patirtį, ir patikrinti tyrimo metodų, argumentacijos tinkamumą, o drauge – ir kai kurias išvadas, neretai jau tapusias enciklopedinėmis tiesomis. Tai išties drąsus ir ambicingas užmojis.

Šokamosios sutartinės, iki šiol tarsi priklausiusios nedidelėms, labai gerai susigedojusioms moterų grupelėms, yra „grąžinamos“ ir vyrams, didelėms mišrioms giedotojų ir šokėjų grupėms (p. 71–79). Faktai autorę skatina suabejoti ne tik sutartinių „elitiškumu“, bet ir apeigiškumo prioritetu (p. 106–108). Išnagrinėjusi pateiktųjų pastabas, ji linkusi manyti, jog ne mažiau svarbi yra pasilinksminimo, buitinė funkcija. Netgi suabejojama, kad sutartinės – šiaurės rytų aukštaičių savastis, ir pabrėžiami ankstesniems tyrėjams

buvę abejotini jų užrašymai Kauno, Ariogalos, Jonavos apylinkėse, Mažojoje Lietuvoje, Žemaitijoje. Autorė kelia abejonių ir seniau išskirtų daugiabalsumo tipų supriešinimas su vienbalsumu ir tuo pagrindu nubrėžtos lokaliųjų tradicijų ribos (p. 97). Ypač akcentuojama teksto, muzikos ir šokio improvizacijos prado sutartinėse svarba, tarsi skatinanti naujus jų gyvavimo impulsus, nors iki šiol labiau išgalėjęs buvo žinojimas apie tarsi užsikonservavusį sutartinių pastovumą, kanoniškumą, nekintamumą, leidusį joms išlikti.

Žinoma, tai tik teorinės autorės prielaidos, tačiau galima spėlioti, kokį pagreitį jos įgis tarp jaunų, imlių, kūrybingų nenuoramų sutartinių puoselėtojų, kurių labai daug susirinko į šios knygos pristatymą Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje (spalio 20 d.). Matyti, kad jaunimas tikrai nėra abejingas tam, kas daroma teorinėje plotmėje, ir šie tyrimai tiesiogiai veikia antrinį folkloro judėjimą. Taikomas šio darbo aspektas svarbus ypač tai visuomenės daliai, kuri sutartines gaivina, propaguoja, puoselėja, kūrybiškai plėtoja. Knygoje rašoma: „Sutartines grąžinti į gyvenimą įmanoma tik suvokus jų kūrybinio prado dėsningumą, atradus pritaikimumo šiuolaikinėms reikmėms galimybes“ (p. 109). Tokių galimybių skaitytas knygoje tikrai ras. Juo labiau kad ji parašyta labai sklandžiai, paprastai ir suprantamai, netgi vengiant tarptautinių žodžių ten, kur galima išsiversti ir be jų. Antai vietoj įprasto termino *variantas* visur sakoma *atmaina*. Matyti, kad autorė kai kur dėsto mintis aiškiai siekdama diegti savo atrandamas tiesas šiandienos sutartinių giedojimo kultūroje, formuoti ją, kryptingai koreguoti. Be abejo, turimas galvoje sutartinių mokymas, kai sakoma, jog „būtų daroma didelė klaida reikalaujant sutartines giedoti tarsi pagal metronomo tikslumą, nes tuomet prarandama sutartinių gyvybė ir natūralumas, o judesių atlikimas paverčiamas pernelyg sudėtingu“ (p. 25).

O ką gi manyti seniems etnomuzikologijos vilkams? Ar tikrai sutartinių tyrimų ligšiolinis teorinis pamatas ėmė ir susvyravo?

¹ Dalia Urbanavičienė. *Šokamosios ir žaidžiamosios sutartinės*, Vilnius: Kronta, 2009. – 312 p.

Gal nuo šiol pamažėliais imsime jį kloti iš naujo? Ar tai revoliucija?

Manau, kad ne. Tai tik labai sveikas niuk-sas gal kiek per mažoje mūsų tyrėjų erdvėje, skatinantis ir juos nuolat abejoti, ieškoti ir mąstyti. Net ir pačią darbo autorę. Pavyzdžiui, kai iš naujo peržiūrėdama sutartinių geografinio paplitimo ribas, ji, komentuodama Stasio Paliulio pastebėjimus, apie J. Šim-takovo 1899 m. išleistą Merkinės parapijos dainų rinkinį rašo: „remiantis teksto ypatumais prie sutartinių galima priskirti nebent tik dainą Nr. XXXII „Dunojau, kalni dva-rei“ (p. 82–83). Jei autorė būtų pasidomėjusi šios dainos variantų visuma, nesunkiai būtų aptikusi, jog tai nepaprastai tipiška dzūkų Kalėdų daina (viena versijų iš dainų tipo Kl 29, 62), skelbta ir apibendrinta (su tekstų kaitos ir melodijų paaiškinimais, publikacijų nuorodomis, garso įrašu) visai neseniai pasi-rodžiusiame *Lietuvių liaudies dainyno* XX tome. Tad panašu, kad Dzūkijoje sutartinių nėra.

Arba štai pastebėdama, jog daugelis iki šiol neatkreipė dėmesio į Kauno apylinkėse užrašytas sutartines be melodijų, D. Urbana-vičienė nurodo M. Sližaitės 1914 m. *Lietuvos ūkininko* redakcijai atsiųstus tekstus, užra-šytus Liaužadiškyje ar Laužadiškyje (p. 84, 58 išnaša). Tačiau visi žinomi vietovardžiai su kamieniu *Liaužadišk-* ar *Laužadišk-* yra paplitę šiaurės rytų Aukštaitijoje (ji visa pri-klausė Kauno gubernijai): Liaužadiškis, vs., Skiemonių sen., Anykščių r. sav., Utenos apskr.; Laužadiškis, k. dal., Papilio sen., Bir-žų r. sav., Panevėžio apskr.; Laužadiškis, k., Parovėjos sen., Biržų r. sav., Panevėžio apskr.; Laužadiškis, vs., Panemunėlio sen., Ro-kiškio r. sav., Panevėžio apskr.² Taigi ir Kau-no apylinkėse patikimai užrašytų sutartinių skaičius sumažėja. Autorės minimo M. Mi-kuckio (iš tiesų tai Stanislas Mikuckis), palikusio mums „Sudaičio“ sutartinės tekstą, žodžiai, esą kūrinių jis užrašęs „iš vieno sene-lio“ Kauno apylinkėse (p. 84), taip pat kelia

² Žr. LR administracinių vienetų ir gyvenamu-jų vietovių registras, 2004, prieiga internete: <www.aruodai.lt>.

abejonių: ar galima būti tikram, kad jis neturi mintyje Kauno gubernijos? Beje, S. Mikuc-kio, kaip patikimo užrašytojo, autoritetu jau buvo suabejota anksčiau³.

Daug dėmesio knygoje skiriama pateikė-jų pastaboms, vietos papročių analizei. Visa tai apibendrinusi kartu su sutartinių muzika, šokių aprašais, D. Urbanavičienė pateikia naują šokamųjų ir žaidžiamųjų sutartinių kla-sifikaciją, kurioje atsispindi muzikos ir šokio dermė. Autorė savo siūlomai šokamų ir žai-džiamų sutartinių klasifikacijai išdėstyti pa-sitelkia daugelio sutartinių atlikėjų (taip pat ir savo) patirtį, kuri itin gražiai atsiskleidžia knygos priede – vaizdo plokštelėje, iliustruo-jančioje kai kuriuos sutartinių šokimo būdus. Iš viso knygoje jų paminėta dvidešimt (V sky-rius), tačiau autorė nemano, kad šis skaičius yra baigtinis ir ypač pabrėžia sutartinių kūry-bos mobilumą, gana dideles improvizacijos galimybes. Pavyzdžiui, nuolatos nurodoma, jog vienas giedojimo ir šokimo būdas labai lengvai gali virsti kitu – trejinė keturine ir atvirkščiai, o trejinės atitariant gali būti gie-damos vienai arba dviem giesmininkėms ren-kant tekstą, o atitariant, susiklosčius tam ti-krai situacijai, gali būti vienas, du ar net trys. Vis dėlto tarpais, skaitydamas knygą, imi ir suabejoti kai kuriais dalykais vien dėl to, jog pastebi per daug skubotas išvadas, pernelyg kūrybišką požiūrį. Norisi didesnio dėmesio pirminių šaltinių (garso įrašų, rankraščių) studijoms, o ne antrinių (transkripcijų, publi-kacijų) interpretacijai. Štai kad ir toks pavyz-dys. 204–208 puslapiuose aprašoma XV šo-kimo būdo antra atmaina – kryžiaus formos žaidimas „Kazilio“. Autorė palygina dvi Ze-nono Slaviūno paskelbtas transkripcijas (SIS III 1389 ir 1388a) ir mano, jog antroji galin-ti būti neteisingai užrašyta, nes, esą, apraše aiškiai pažymėta, kad šią sutartinę pagiedojo ne trys, o keturios moterys. Tačiau atsivertus archyvo rinkinį (LTR 660/24/), iš kurio skel-biama sutartinė, taip pat pasiklausius garso įrašų (pl. 274/20/, pl. 282/1/), visiškai aki-

³ Leonardas Sauka. *Tikra ir netikra liaudies kū-ryba*, Vilnius, 1983, p. 70–71; Ambraziejus Jonynas. *Lietuvių folkloristika*, Vilnius, 1984, p. 125–126.

vaizdu, kad transkripcija pateikta teisingai, o giedojų tikrai trys, o ne keturios moterys. Netikslumas neištaisytas skelbiant kūrinį. Be abejo, šiuo atveju du labai artimi giedojimo būdai iš tiesų galėjo vienas kitą keisti, tačiau faktai to nepatvirtina.

Užkliuvo ir pernelyg kūrybiškai traktuojama žaidimo „Snaudalė“ medžiaga. Autorė mano, kad vienbalsę rečitatyvinio pobūdžio melodiją nesunkiai galima paversti trejine sutartine (p. 126), ir vaizdo plokštelės priede pateikia rekonstruotą (?) šio žaidimo versiją, atliekamą „Kūlgrindos“ ansamblio. Tačiau žaidimas yra dviejų dalių, kurių antroji užrašyta kaip tipiška aukštaičių rauda, raudama viduryje esančio žaidėjo. Ypač gaila, kad šiame pavyzdyje ji virto tik neaiškiai artikuliuotų garsų virtine, nors užrašyta buvo itin aiškiai, netgi preciziškai. Aukštaitiškų raudų melodijų tikrai nestokojame, tad buvo galima pritaikyti dar ne vieną artimą, jei jau netiko

tas kūrinys, kuriuo remiantis buvo iliustruojamas šokimo būdas. Ką gi, toks nesusipratimas galbūt rodo ir labai apleistą raudojimo tradicijos tyrimų, taip pat ir taikomųjų, sritį.

Tačiau iš esmės reikia pripažinti, jog naujoji klasifikacija iš tiesų ryškiausiai atspindi šokamųjų ir žaidžiamųjų sutartinių specifiką. Sudarydama sistemą, autorė siekė išvengti ankstesnių bandymų klaidų. Panašu, kad jai pavyko tai padaryti. Prieš mus atsivėrė gana išsamus šios unikalios kūrybos struktūros vaizdas. Ypač svarbu tai, jog šia knyga yra primygtinai skatinamas mokslinis disputas ir pabrėžiamos sutartinių, kaip neišsenkančios liaudies kūrybos versmės, tyrimo ir palaikymo galimybės. D. Urbanavičienės nuveiktas didžiulis darbas yra dar viena tikriausiai begalinės mozaikos dalelė, gražiai įsiterpianti į bendrą darnų sutartinių skambesio, vaizdo, kalbėjimo apie jas margumyną. Vis dėlto mįslių tikrai dar liko, jas minsime ir toliau.

Aušra Žičkienė

Chromatizmai, anachronizmai ir kiti keblūs atvejai lietuvių etnomuzikologijoje. II

Kiekvienas mokslininkas džiaugiasi, jeigu jo darbas ne atgula į stalčių, o susilaukia dėmesio – klausimų, komentarų, citavimų ir t. t. Perskaičius pranešimą konferencijoje, malonu išgirsti siūlymą parengti straipsnį moksliniam leidiniui. Pavyzdžiui, vieną iš tokių pasiūlymų gavome po kasmetinės tarpdalykinės muzikologijos konferencijos – paskelbti pranešimo medžiagą¹ žurnale *JIMS*² (į jį buvo atrinkti keli tos konferencijos straipsniai). Panašia tema – vėl apie „chromatizmus“, netgi iš dalies apie tuos pačius – parašiau straipsnį

*Lietuvos muzikologijai*³. Ir vėl susilaukiau atbalsio. Straipsniu susidomėjo etnomuzikologė Aušra Žičkienė⁴. Su Aušra esame pažįstami seniai, todėl nenuostabu, kad ji bendrais bruožais jaučia mano mokslinės veiklos pulsą⁵. Tačiau tai tik jos recenzijos įžanga. Toliau pereinama prie kritikos, kurią trumpai būtų galima nusakyti taip: R. Ambrazevičius, tirdamas chromatizmus lietuvių liaudies dainose, remiasi moderniais akustinės analizės metodais, kurie negalėjo būti žinomi ankstesnės kartos lietuvių etnomuzikologams. Todėl

¹ Rytis Ambrazevičius and Irena Wiśniewska. Chromaticisms or Performance Rules? Evidence from Traditional Singing, *Proceedings of the 3rd Conference on Interdisciplinary Musicology*, Tallinn, 15–19 August 2007.

² Rytis Ambrazevičius and Irena Wiśniewska. Chromaticisms or Performance Rules? Evidence from Traditional Singing, *Journal of Interdisciplinary Music Studies*, 2008, vol. 2 (1 & 2), p. 19–31.

³ Rytis Ambrazevičius. Darnos ir ritmo „chromatizmai“ lietuvių liaudies dainose, *Lietuvos muzikologija*, 2008, t. 9, p. 182–195.

⁴ Aušra Žičkienė. Chromatizmai, anachronizmai ir kiti keblūs atvejai lietuvių etnomuzikologijoje, *Tautosakos darbai*, 2009, [t.] XXXVII, p. 251–254

⁵ *Ten pat*, p. 251.